

To cite this article: Sağlam Sarıkaya, B. (2020). Kürt Göçünden Diasporaya: Rotalar, Aktörler ve Ulusaşırılık. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 4(2), 115-136

Submitted: June 26, 2020

Accepted: August 01, 2020

KÜRT GÖÇÜNDEN DİASPORAYA: ROTALAR, AKTÖRLER VE ULUSAŞIRILIK¹

Burcu Sağlam Sarıkaya²

ÖZET

Dünyada ulus-devlet kurmamış en kalabalık halk olarak Kürtler öne çıkmaktadır. Nüfusun çoğunluğu İran, Irak, Suriye ve Türkiye sınırları içerisinde kalan Kürdistan bölgesinde yaşayan Kürtler, 20. yüzyıl boyunca ekonomik ve siyasi sebepler, savaş, eğitim gibi nedenlerle buldukları ülkelerdeki başka şehirlere, Kürdistan'ın farklı bölgelerine yahut Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya gibi ekonomik açıdan gelişmiş coğrafyalara göç etmişlerdir. Bu çalışmada, Kürt göçlerinin oluşumu ve etkileri tarihsel veriler üzerinden incelenirken döküman analizi ve vaka analizi metodu kullanılacaktır. Kürtlerin 1970 sonrası dönemde yaptıkları göçler ulus-devletleşme ve küreselleşmenin etkisi göz önüne alınarak, ulusaşırılık, kimlik ve diaspora gibi kavramlar ışığında incelenecektir. Bu araştırmanın sonucunda ise göçlerin Kürt halkı için bir entegrasyon sağladığı ve siyasi hareketlere zemin oluşturduğu, anavatanın siyasi merkeziliğini kısmen kaybettiği ve güçlü bir diasporanın oluşmasının kültürel, sosyal ve siyasi neticelerinin anavatanlarındaki Kürtlerin üzerinde de etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, küreselleşmeyle beraber göçmenlerin kimliklerinin mesken ülkelerde asimile olacağı yönündeki görüşlerin aksine durumun tek boyutlu olmadığı ve göçlerin kültürel canlanma sağlayacak ortamlar sunabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kürtler, Ulusaşırılık, Kürt Diasporası, Zorunlu göçler, Küreselleşme

¹ Bu makale 28-30 Mayıs 2020 tarihinde IV. International Social Sciences and Humanities Berlin Conference'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., İstinye Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, burcu.sglm@gmail.com

FROM KURDISH MIGRATION TO DIASPORA: ROUTES, ACTORS AND TRANSNATIONALISM

ABSTRACT

Kurds stand out as the most populous nation in the world that has not established a nation-state. The majority of the Kurdish population is living in the Kurdistan region within the borders of Turkey, Iran, Iraq, and Syria. Throughout the 20th century, Kurds migrated to the cities in their countries or the Kurdistan region, to the economically developed regions such as Western Europe, North America, and Australia for economic and political reasons, war, and education. In this article, the formation and effects of migrations of the Kurdish people will be examined through historical data. In this case study, document analysis is conveyed as a data collection method. The migration of the Kurds in the last forty years will be examined in the light of concepts such as transnationalism, identity, and diaspora, taking into account the impact of nation-state and globalization. As a result of this research, it has been observed that migration provided integration for the Kurdish people and formed a basis for political movements. Consequently, the political centrality of the homeland is partially lost, and the formation of an influential diaspora had an impact on the Kurds in Kurdistan. Moreover, contrary to the opinions that the identity of immigrants will be assimilated in residential countries with globalization, it is concluded that the situation is not one-dimensional and that migrants can provide environments that will provide cultural revival.

Keywords: Kurds, Transnationalism, Kurdish diaspora, Forced migration, Globalization

GİRİŞ

Dünya üzerindeki Kürt nüfusu, ağırlıklı olarak Irak, İran, Türkiye ve Suriye'deki bölgelerde yaşamaktadır. Çeşitli tahminler yapılmakla beraber, bu ülkelerdeki ve dünyadaki Kürt nüfusunun sayısına dair net bilgiler bulunmamaktadır. Vali 1988'de Kürdistan bölgesi sınırları içinde yaşayan toplam Kürt nüfusunun 30 milyon kadar olduğunu tahmin ederken (s. 82), 1996'da McDowall en az 26 milyon Kürt yaşadığını öne sürmüştü (s. 4), Van Bruinessen ise 1999'da ise 20-25 milyon civarı Kürt yaşadığını ileri sürmüştür (1999a: 1). Paris Kürt Enstitüsü ise dünyada 2016 itibarıyla 36 ile 45 milyon arası bir Kürt nüfusu bulunduğunu, Kürdistan bölgesi dışında yaşayan Kürtlerin sayısının 2 milyona yakın olduğunu iddia etmiştir ("The Kurdish population", 2017). Bu nüfus, dünyanın ulus-devlet kurmamış en kalabalık milleti olarak kabul edilmektedir.

20.yy'da Kürtler, buldukları ülkelerdeki artan işsizlik gibi ekonomik sorunlardan, iç ve bölgesel çatışmalardan, savaşlardan ve politik çıkar çatışmalarından birincil derecede etkilenmişlerdir. Bunun sonucu olarak, yaşadıkları yerlerden zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmışlardır. Buldukları ülke içinde, Kürt bölgesi içinde veya Avrupa ülkeleri başta olmak üzere pek çok mesken ülkeye gerçekleşen Kürt göçleri; Kürt siyasi akımları için, geldikleri köken bölgeler için hem de yerleşmiş oldukları yeni meskenler için siyasi, kültürel ve sosyal açıdan dönüştürücü neticeler üretmiştir.

Bu makalenin amacı özellikle 1970 sonrası dönemden itibaren artan Kürt göçlerinin dönüştürücü etkilerini tarihsel veriler kullanarak göç çalışmaları kavramlarıyla analiz etmektir. Bu çalışmanın ana sorusu ise göçlerin Kürt toplumunu ve politik ilişkilerini nasıl etkilediğidir. Kürt göçlerinin oluşumunu ve sonuçlarını göç tartışmalarında sıkça karşılaştığımız “küreselleşme”, uluslararasılık”, “diaspora” ve “yersiz-yurtsuzluk” kavramları üzerinden değerlendirerek bu vaka üzerinden teorik tartışmalara katkı sağlamak da çalışmanın amaçlarındandır. Bu araştırmanın dolaylı olarak formüle edilmiş bir diğer sorusu ise ulus-devlet sınırlarının ve sınırlamalarının etkisinin göç ile azalıp azalmadığıdır. Göçlerin ulus-devlet sınırlarını aşmayı sağlayan, küreselleştiren, buna bağlı olarak da hükümetlerin karar alma süreçlerini sınırlandıran (Bauman, 2006) ve gerginlikler yaratan (Rodrik, 1997) yönleri olduğu belirtilmektedir. Buna göre, göçlerin coğrafi açıdan ulus-devletlere bölünmüş olan Kürt halkının bu sınırları aşmasında bir etkisi olup olmadığı da tartışılacaktır.

Bu makalede, son kırk yılda Kürtlerin yaptıkları göçlerin hem onlar için nasıl sonuçlar doğurduğuna hem de uluslararası güç ilişkilerini dönüştürmede etkisine değinilecektir. İlk olarak, Kürtlerin göçlerine dair kısa bir tarihsel arka plan verilecek, ardından yukarıda ifade edilen kavramlar açıklanarak teorik bir çerçeve üzerinden göçlerin sonuçları tartışılacaktır. Devamında ise, Kürtlerin göç rotaları ve ağlarının süreçteki etkisi tartışılacak, bu göçleri mümkün kılmış olan aktörler ve yapılar değerlendirilerek diasporanın durumu ortaya konulacaktır. Son olarak, göçün Kürt toplumunu nasıl dönüştürdüğüne dair temel soru etrafında sonuç ve değerlendirmeler sunulacaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın evreni 1970'lerden 2000'lere dek Kürt göçleridir. Veri toplama yöntemi olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Araştırmacılara belli konularda bilgi veren yazılı ve görsel malzemelere doküman ismi verilmektedir (Muşmal ve

Gürbüz, 2018: 217). Doküman analizi ise bir problemle alakalı olarak üretilmiş dökümanların/ literatürün incelenmesidir (Yengin 2017: 48). “Literatür taraması” veya “ikincil veri analizi” gibi farklı şekillerde de isimlendirilen doküman analizinde “...araştırmacı, elde edilen bilgileri belirli bir çerçevede tetkik etmekte ve birbiriyle ilişkilendirerek bir bütüne ulaşmaya çalışmaktadır” (Muşmal ve Gürbüz, 2018: 217-218). Bu yöntemin bu araştırmanın sorusuna görüşme ve gözlem yöntemlerinden daha uygun olduğu düşünülmüştür. Araştırmanın sorusu olan göçlerin Kürt toplumuna etkilerinin neler olduğunu kavramlar üzerinden tartışabilmek için bu konuda daha evvel yapılmış antropolojik ve tarihsel çalışmalardaki ve raporlardaki verilerden faydalanma gereği ortaya çıkmıştır. Kitaplar, makaleler, raporlar ve tezler gibi ikincil veri kaynaklarından faydalanılmıştır.

Araştırma yöntemi olarak vaka analizi kullanılmıştır. Vaka analizi (veya incelemesi) ilgilenilen bir olay, kişi, grup, organizasyon veya problemin derinlemesine incelenmesi anlamına gelen “nasıl” ve “neden” bazı durumların oluştuğunu açıklamaya yarayan bir yöntemdir. Ayrıca, kavramları ve teorileri belli bir örneklem üzerinden tartışılması teorilerin geçerliliklerini test etmede ve yeni teoriler inşa etmede katkı sunabilir (Eisenhardt, 1989; Ridder, 2017). Kürt göçlerinin çok yönlü bir vaka olarak incelenmesinin göç çalışmalarına da katkı sunabileceği görüşünden hareket edilerek çalışmanın yöntemi belirlenmiştir.

Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri 1970’lerden 2000’lere dek olan süreci incelemesidir. Özellikle 2010 sonrası Suriye İç savaşı ardından gerçekleşen Kürt göçlerinin ve değişen politik durumun incelemesinin ayrı bir makalenin konusu olacağı düşünülmüştür. Avrupa’da Kürt diasporalaşmasının yoğun olduğu dönemlere odaklanılmasının araştırma sorusu ile daha uyumlu olacağı öngörülmüştür. Bir diğer sınırlılık ise erişilebilen kaynakların ağırlıklı olarak Irak ve Türkiye kaynaklı Kürt göçleri üzerine yoğunlaşmasıdır. Bu durumda dil sınırlılığı, yani sadece Türkçe ve İngilizce kaynaklara bakılabilmiş olması etkilidir.

Kürt Göçlerinin Tarihsel Boyutu

Günümüzde İran, Türkiye, Irak ve Suriye devletlerinin birbirine sınır toprakları üzerinde bulunan Kürdistan bölgesi, tarihte Çaldıran Savaşı’ndan (1514) itibaren İran ve Osmanlı toprakları arasında bir sınır bölgesi olmuştur (McDowall, 2007: 26). Bundan evvel Kürt aşiretleri kendilerine has feodal yapılarıyla merkezi güçlerin yönetimi altına girmeye direnmiş, Akkoyunlular ve Safevilerle yoğun çatışmalar yaşamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti bölgeye hâkim olmasıyla birlikte daha pragmatik bir politika ile yerel liderlerin iktidarına izin vererek sınırdaki bu

bölgenin kaybedilmemesi için çabalamıştır (McDowall, 2007: 27-28). Kürdistan, sınırları net olmamakla birlikte, Kürtlerin ağırlıkla bulunduğu ve yerel güçlerini koruduğu bir çeşit tampon bölge olarak 16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek gelmiştir (Atmaca, 2018: 79-80). 19. yüzyılda ise Balkanlar'daki toprak kayıpları üzerine Osmanlı Devleti merkezileşme politikalarını sıkılaştırınca yüzyıllardır yarı-otonom statüye sahip Bedirhan Bey gibi Kürt liderler buna karşı isyan etmişlerdir (McDowall, 2005: 11; Bora, 2017: 822).

19. yüzyıldan itibaren Kürtler ağırlıklı olarak Kürdistan bölgesinde yaşamaya devam etmekle birlikte, İstanbul, Şam, Tebriz, İsfahan gibi büyük şehirlere de yayılmışlardır. Bu göçlerin işçi göçü veya devlet görevine atanma gibi farklı sebepleri olmuştur. Örneğin, 20. yüzyılın başında İstanbul'da bürokrat ve elit Kürt ailelerinin yanı sıra hamallık yapan Kürt göçmenlerin de bulunduğu kaydedilmektedir (Van Bruinessen, 1999b). İşçi göçüne dayanan 20. yüzyıldaki Kürt göçleri, köylerden kasaba ve büyük şehirlere gerçekleşmiştir. Göçün yoğunlaşmasının temel sebepleri arasında tarımda makineleşme, eğitimin yaygınlaşması ve siyasi çatışmalar dolayısıyla ortaya çıkan zorunlu göçler gösterilmektedir (Van Bruinessen, 1999b). Ayrıca, Kürt toplumu akrabalık ve aşiret bağlarının yoğun olduğu bir halktır. Bu durum, hemşehri derneklerinin de yardımlarıyla zincir göçler ve göç ağları üretmede oldukça etkili olmuştur (Van Bruinessen 2013).

Kürtler 20. yüzyılda sıkça Kürt bölgesi içinde çatışmalar ve yer değiştirmeler yaşamıştır. Örneğin, 1920 ve 1930'larda Kürtler yeni kurulmakta olan Türkiye hükümetlerine karşı ayaklanmış, bu isyanlar bastırılmış (Bora, 2017: 830) ve bazı Kürt aileler bölgeden sürülmüştür (Özbay ve Yücel, 2001: 7). Irak'ta ise 1930'lerden itibaren Kuzey Irak'taki petrol bölgelerinde Arap nüfusun artırılması yönünde politikalar güdülmüştür (Yalçın, 2016). Bu politikalar 1968'de Baas partisinin iktidara gelmesiyle yoğunlaşmış, 1970'lerde Saddam Hüseyin'in baskılarıyla Kürtler göç ettirilmiştir (Bozarlan, 2011; Yiğit, 2016). Irak yönetimiyle çıkan çatışmaların sonucunda 50.000 Kürt'ün İran'a sığındığı bilinmektedir. Irak'ta, Kürt muhaliflerin sınırdaki hareketliliğini engellemek için sınırda yasak bölge oluşturulurken sınır köyleri de yok edilmiştir. Oluşturulan bu yasak bölge daha sonra silahlı Kürt hareketi için üs haline gelmiştir (Öğür ve arkadaşları, 2014: 34).

1980'lere gelindiğinde bölgede üç önemli politik çatışma göze çarpmaktadır: 1979 İran Devrimi, Türkiye'de 1980 darbesi ve 1980'lerde sekiz yıl süren Irak-İran savaşı. Bölgedeki diğer halklar gibi Kürtler de tüm bu olaylardan etkilenmişlerdir ve olayların aktörlerinden olmuşlardır. Kürtler hem İran-Irak savaşında yer

almışlardır, hem de devrim sonrası İran'daki sivil savaşa dahil olmuşlardır. Türkiye'de ise 1980 darbesi sonrası sol grupların bastırılması PKK'nın (Partiya Kar-karen Kurdistan, Türkçesi "Kürdistan İşçi Partisi") dönüşümüyle direkt olarak alakalıdır (Bora, 2017: 855).

1980'li yıllarda Enfal operasyonu³ ve devamındaki 1988 Halepçe katliamı Iraklı Kürtler için bir dönüm noktası olmuştur. Irak hükümeti Kürt muhalifleri tahliye etmek için zehirli gaz dahil kullandığı kaydedilmiştir. 200.000 kadar Kürt'ün öldüğü yahut kaybolduğu olaylar sebebiyle, 60.000 Iraklı Kürt Türkiye'ye sığınırken 100.000 kadarı da İran'a göç etmiştir (McDowall, 1996: 27). Türkiye'deki yaşam koşullarının yetersizliği, entegrasyonun sağlanamaması sebebiyle Türkiye'ye sığınanların yarısı Irak'a geri dönmüşlerdir, Avrupa'ya gitme imkânı bulabilenler orada sığınmacı olmuşlardır. (Bruinessen, 1999). 1970-1990 arası, 20 yıl süren köy boşaltmalarda, çoğu Enfal operasyonu sürecinde olmak üzere dört bin köy ve bazı kasabalar yok edilmiştir (McDowall, 1996; Bruinessen, 1999). Ardından gelen 1990-1991 Körfez Savaşı'nı Irak'ın kaybetmesinin ardından Kürtler ayaklanmış ve çatışmaların ardından Nisan 1991'de 2 milyon Kürt İran ve Türkiye'ye göç etmişlerdir (Özdemir, 2016 :219)

Türkiye'de Kürt siyasetinin dönüm noktalarından biri 1978'de PKK'nın kuruluşudur. Devrimci sol gençlik örgütleri kaynaklı olarak kurulan örgütün liderleri, 1980 darbesinin hemen öncesinde Suriye denetimindeki Bekaa Vadisi'ne göç etmişlerdir (Criss 1995, s.19). PKK'nın silahlanma süreci ise 1984'te başlamıştır. Çoğu Kürt olmak üzere 10.000 kadar insanı öldürdükleri kaydedilmiştir (Criss, 1995: 19). Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti merkezden uzak köylüleri merkez köy ve kasabalara yerleştirerek buralardaki nüfusu eğitime ve modernleştirme projesi geliştirmiştir. Türk Devleti bu proje kapsamında köyleri boşaltırken, aynı anda PKK da kendisine destek olmayan köyleri boşaltmaya başlamıştır. İki taraf toplam 3500 kadar köy boşaltmışlardır (Van Bruinessen, 1999b; Gunes 2016: 88). 1980 darbesi sonrası Türkiye'den İran Kürdistanı'na kaçan Kürtler de olmuştur. Bir kısmı oradaki silahlı Kürt gruplara katılmışlardır (Van Bruinessen 1998). Öte yandan, İran'da da devrim sonrası siyasi stabilizasyon sağlanamamış, İran hükümeti tarafından muhalif Kürtler bastırılmıştır. Sonuç olarak, Irak Kürdistanı'na Kürt göçleri artmış ve bu bölge Kürt milliyetçilerin yeni merkezi olmuştur. Bu yeni durum için Irak'taki Kürt hareketleri farklı tepkiler vermiştir. İki Iraklı Kürt partiden KDP (Kürdistan Demokratik Partisi) İran hükümetine, KYP (Kürdistan

³ Irak'ta 1986-89 arasında 100 bin kadar Kürt'ün Irak hükümetince öldürüldüğü tahmin edilen olaylar (Yazar Yılmaz, 2015)

Yurtseverler Birliği) ise İıranlı Kürtlere destek olmuştur. Türkiye'den kaıanların da Irak'a gitmesiyle Kuzey Irak'ta silahlı bir Kürt hareketi toplanırken İıran-İrak savaşı patlak vermiştir. Tüm bu olayların üzerine pek ıok Kürt'n Avrupa'ya giderek siyasi sığınma talep ettiği bilinmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak Türkiye'ye de ciddi bir gı dalgası yaşanmıştır. Bu gı kontrol altına almak iıin dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin "Kürtlerin hamisi" olduğunu iddia ederek Iraklı Kürtler iıin güvenliğin sağlanmasını talep etmiştir (Van Bruinessen, 1998: 43). Saddam Hüseyin'in 1993'ten itibaren Irak Kürt bölgesine uyguladığı ambargo neticesinde hem pek ıok gı yaşanmıştır hem de bölgenin Türkiye'ye ekonomik bağı artmıştır (Akkaya, 2012). Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki ekonomik ilişki 1990'lı yılların başında zaman zaman PKK ambargosuna da uğramıştır (Gunter ,1993: 307).

Van Bruinessen'e göre (1999), Kürdistan'ın farklı bölgelerindeki baskılar ve gıler, Kürtlerin milliyetıiliğini yükseltirken, bir yandan da Kürt toplumunun iı entegrasyonunu artırmıştır. Öte yandan, daha evvel İıran'dan gelen Kürt gruplarla Irak'taki Kürt partilerin yaşadığı gerilimde de aığa ııktığı üzere, Kürt siyasi hareketinde bölünmeler de devam etmiştir. Irak'ta KDP ve KYP 1994-1995 yıllarında sivil savaşa girişmiştir. İıran'da iki Kürt Partisi: KDP-İıran ve Komala, uzun yıllar ıatışma halinde olmuşlardır. Özetle, Kürtler bir yandan entegre hale gelirken bir yandan da iı ıatışmaları artmıştır.

Bölgedeki ıatışmaların sonucu olarak bölgedeki Kürt nüfusun hareketliliği artmıştır. Batı Türkiye, Orta Avrupa, Orta Doğu, Kuzey Amerika, Avustralya'da yaşayan Kürtler birbirlerine ulus-devletleri aşan küresel nitelikte kültürel ve siyasi bağlarla bağlanırken, ortaya ııkan siyasi aktörler, kurumlar ve ilişkiler vasıtasıyla birbirlerinin kaderi üzerinde etkili olabilmışlerdir. Kürt diasporası giderek daha iyi organize olan bir diaspora olarak, bilhassa Avrupa'da karşımıza ııkmıştır.

Gıın Anahtar Kavramlarıyla Tartışma: Küreselleşme, Ulusaşırlık, Diaspora, Yersiz-yurtsuzlaşma

Bu bölümde tarihsel olarak yukarıda bahsettiğimiz gılerin hangi özellikleri taşıdığı ve sonuıların nasıl geliştiği gı ıalışmaları literatüründeki krselleşme, ulusaşırlık, diaspora ve yersiz-yurtsuzlaşma kavramlarıyla birlikte aııklanacaktır. Bu kavramlar Kürt gılerinin sebep ve sonuılarını tartışmada daha elverişli olmaları gerekıesiyle elde edilen dökümanlardan yararlanarak tercih edilmiştir.

Öncelikle, Kürt gılerinin ağırlıklı olarak "düzensiz" ve "zorunlu" zellikler gösterdiği grlmştir. Irak'ta ve Türkiye'de yaşanan köy boşaltmalar siyasi erkin

dayatması sonucu olan zorunlu göçler kapsamındadır. Düzensiz göç ise gerekli izin ve belgeleri olmadan yapılan göçü ifade etmektedir (İçduygu ve Aksel, 2012: 21). İran Devrimi sonrası Irak’a kaçan İranlı Kürtler, yahut 1991’de Irak’tan Türkiye’ye kaçan Kürtler düzensiz göçe örnek teşkil etmektedir.

Göçler vasıtasıyla Kürt’lerin anavatanlarında yaşadıkları siyasi çatışmalara dair sorunların “küreselleşmesi”, “ulusaşırılması”, “diasporalaşması ve “yersiz-yurtsuzlaşması” süreçleriyle neticelenmesinden bahsedilebilir.

1.1. Küreselleşme

Küreselleşme, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmakta olan; uluslararasılaşma, liberalleşme, evrenselleşme ve batılılaşma gibi kavramlara işaret eden, yerelleşme ile karşıtlık oluşturan bir çeşit evrensel homojenleşme sürecini anlatan bir kavramdır (Scholte, 2008). Soğuk savaş sonrası dünyada pek çok filozof, tarihçi, ekonomist, sosyolog teknolojik araçların gelişmesi, şirketlerin uluslararasılaşması, iletişimin artması, göçler gibi sebeplerle ulus-devletlerin zayıflayacağını, küreselleşmenin yükselip ulus-devlet sınırlarının önemsizleşeceğini öngörmüşlerdir ancak bunun lineer olmayan bir süreç olduğu da iddia edilmiştir (Mann 1997). Öte yandan, uluslararasılaşma ve küreselleşmeyi göçün hem sebebi hem de sonucu olarak gören geniş bir literatür mevcuttur (Akokpari, 2000; Beck-Gernsheim, 2011; Papastergiadis, 2018).

Küreselleşmeyi öncelikli olarak bir ekonomik fenomen olarak algılayan teorilerden en bilineni “dünya sistemleri teorisi”dir (Wallerstein, 1974). Buna göre, günümüzde “dünya sistemi” olan kapitalist sistemde, sistemin merkezindeki zengin tam kapitalist ülkelere, çeper ve yarı-çevre daha fakir ülkelere emeğe dayalı bir göç akımı söz konusudur. Ancak, 2000 sonrası dönemde sadece emeğin değil sermayenin de yer değiştirdiği, sermayenin ucuz emeğin yoğun olduğu yerlere gittiğini de görüyoruz (Çağlayan, 2011: 81). Öte yandan, küreselleşme ve göçün farklı kültürler arasındaki ilişkileri ve temasları ve tahakkümü artırdığı da öne çıkan bir boyuttur. Appadurai’ye göre (1990), kültürel küreselleşme sadece merkez ülkelerin tahakkümü değil, göç olgusunun yaşandığı tüm rotalarda geçerli çok boyutlu bir olgudur. Buna göre, tek yönlü bir “Amerikanlaşma” süreci yoktur. Göç eden Kürtler Türkleşebilir, İranlılaşabilir yahut Almanlaşabilir. Bu süreçler yeni ve biricik melez kimliklerin oluşumunun önünü açmaktadır.

Küreselleşme, 1980 sonrası uluslararası göçmenlerin sayısındaki artış, emek piyasası, siyaset ve eğitim gibi çeşitli alanlarda uluslararasılaşmaya sebep olmuştur.

Örneğin, Özal'ın çağrısıyla 1991'de Irak'ta güvenli bölge kurulması ve uluslararası kamuoyunun Irak'taki iç meseleye müdahil olması bir uluslararasılaşma neticesidir (Van Bruinessen, 1998: 43). Dünyanın dört bir yanına göç eden Kürtler buralarda kurdukları yeni ekonomik ve siyasi ilişkilerle Kürt meselesine yeni boyutlar kazandırmışlardır, meselelerini de bölgesel olmaktan çıkarıp uluslararası birer sorun haline getirmişlerdir.

1.2. Ulusaşırılılaşma

“Ulusaşırıcılık” yahut “ulus-ötecilik” (transnationalism) literatürü, “ekonomide, politikada ve sosyo-kültürel alanlarda insanların birden çok yer ile ilişkiye girdiklerini, dolayısıyla birden çok yer ile çeşitli bağlar kurduğunu” savunur (Özkul, 2016: 483). Ulusaşırılılaşma süreci göç çalışmaları perspektifinden incelenirken bireylerle ulus devletlerin bağları temel alınmakta ve burada oluşan ekonomik, politik ve sosyo-kültürel bağların ulus-devletlerle çift taraflı olarak birbirini ürettiğini varsayılmaktadır (Smith, 2001; Özkul, 2016).

Ulusaşırılılığı mümkün kılan göçmen bağlarının önceki göçmenlik bağlarından temel farkı, küreselleşme ve teknolojik imkanların artması ile köken ülke ile iletişimin çok daha kolay kurulabilmesi olmuştur. Akrabalarıyla görüntülü konuşma ve daha çok gidip gelme imkânı olan, anadilinde yapılan televizyon yayınlarına erişebilen, anavatanı hakkındaki sorunları göç ettiği ülkenin gündemine taşıyabilen, lobi faaliyetleri yapabilen bu yeni tip göçmenler, göç ettikleri yerlerde kurdukları ilişkilerle ve kurumlarla geldikleri ülke ve kültürü devam ettirme odaklı “ulusaşırı alanlar” yaratmışlardır. Göçmenler, köken ve mesken ulus devletlerin arasındaki ilişkilerden etkilenmişlerdir ve aynı zamanda bu ülkeler arası ilişkileri de etkilemişlerdir.

Kitlesel göçleri ulusaşırı nitelikler taşıyan Kürtler, yaşadıkları ülke ile anavatanları arasında ekonomik, politik ve sosyo-kültürel bağlar kuran, geliştiren ve sürekli olarak devam ettiren ulusaşırı alanlar yaratan göçmenler olmuşlardır. Dernek, vakıf, enstitü, siyasi partiler kurarak, Kürt kimliklerini, dini ve kültürel özelliklerini sürdürerek, para aktarımı yaparak, ziyaretler gerçekleştirerek, düşünsel aktarım yaparak geldikleri ülke ile yaşadıkları ülke arasında bağlar kurup geliştirmişlerdir. Anavatanla kurulan sosyal bağlar medya yoluyla, telefon, televizyon ve internet imkanlarının gelişmesiyle de güçlenmiş ve artmıştır. Örneğin, MED TV ve ardından kurulan Kürtçe yayın yapan televizyonlar Kürt halkının toplumsal bağlarını desteklemiştir.

1.3. Diasporalaşma

Diaspora, çeşitli zorunlu göçlerle ve politik çatışmalarla anavatanlarından ayrılmak durumunda kalmış olan toplulukları ifade eden bir kelimedir. Safran (1991) diasporaların özelliklerini şöyle sıralar: nüfusun birden fazla yere dağılması, kolektif anavatan fikri/mitolojisi olması, mesken ülkeden yabancılaşma hissedilmesi, vatana geri dönüş fikri bulunması ve anavatanla ilişkilerin bir şekilde sürmesi. Buna göre, bir diasporalaşma süreci için, bir bilinç gelişmiş olması, bu bilincin de yukarıdaki özelliklerin çoğunu göstermesi beklenmektedir. Diasporalaşma sürecinde tarihsellik ve kimlik ön plandadır. Köken ülkeleri ile mesken ülkeleri arasında uluslararası alanlar üreten göçmenler örgütlenerek her iki ülke için de sivil toplum unsuru haline gelmektedir. Bu diasporalar, lobi faaliyetleri vasıtasıyla göçmenleri bir zayıf bir azınlık durumundan çıkararak, bir güç unsuru kılmaktadır. Köken ülke ile mesken ülke arasındaki politik meselelere etki edebilmektedir. Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç etmiş olan Ermenilerin lobi faaliyetleri neticesinde zaman zaman AB-Türkiye ilişkilerinde gerilim yaşanabilmesi buna örnektir. Öte yandan, köken ülkedeki gelişmeler de diasporaya etki etmeye devam etmektedir. Örneğin, Ortadoğu'daki çatışmalar hem Kürtler hem Araplar için yeni göç dalgaları üretmekte, Avrupa'da güç kazanan Kürtler de anavatanlarına politik yahut ekonomik olarak bu güçlerini aktarmaktadırlar.

Kürtlerin diasporalaşmasına bakacak olursak; nüfusun dağılması, kolektif bir Kürdistan fikrinin olması, anavatanla ilişkilerin devamlılığı gibi konularda diasporalaşmanın geliştiğini iddia edebilir. Kürt kimliğinin, yani dilinin, kültürünün ve siyasetinin sürdürülmesi ile alakalı çalışmalar yapan, sivil toplum örgütleri üzerinden kurumsallaşan ve siyasi güç elde edip ilişkiler kuran bir Kürt diasporasının bulunduğu söylenebilir. Bu AB-Türkiye ilişkileri gibi meselelerde Kürt halkının durumunun öne çıkması veya Saddam Hüseyin'in yaptığı katliamların uluslararası alanda gündeme getirilip sorgulanması gibi neticeler ortaya çıkarmıştır.

1.4. Yersiz-yurtsuzlaşma

Yersiz-yurtsuzlaşma (deterritorialization) küreselleşmenin ve teknolojik gelişmenin bir neticesi olarak tartışılan, coğrafi mekânın sosyo-kültürel bir gösterge olmaktan çıkmasını işaret eden (Wardle, 2002) bir kavramdır. Öte yandan, kavramın oldukça çeşitli kullanımları görülmektedir. Harvey (1989) ekonomik açıdan kavrama yaklaşarak, kapitalistlerin güçlerini sürdürmek için mekansallığı yönettiklerini, hem yersiz-yurtsuzlaştırıp bir yandan da yeniden mekanlar ürettiklerini ifade etmiştir. Şirketlerin üretim, hizmet ve pazar yerlerini maksimum faydayı

amaçlayarak değiştirmeleri buna örnektir. Deleuze ve Guattari (1980) yersiz-yurtsuzlaşmayı bir çeşit köksüzleşme, aynı zamanda özgürleşme olarak görmektedir. Deleuze ve Guattari'nin karşıt durumu ifade etmek için kullandıkları yerli-yurtluluk ise Chandler ve Munday tarafından (2018: 449) "aile veya devlet gibi bir kurum tarafından dayatılan, bireylerin özgür akışına dair bir kısıtlama" olarak tarif edilmiştir. Buna göre, yersiz-yurtsuzluğu ulus-devletin yapılarından bireyin yahut bir grubun yabancılaşması olarak görebilmek mümkündür. Basch ve diğerleri (1994) ise göçmen topluluklarını ulus-devletlerin yersiz-yurtsuzlaşmış uzantıları olarak görmüşlerdir. Örneğin, Köln'deki bir Türk mahallesinin Türkiye'nin bir uzantısı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu açıklamayla uluslaşırılık ile yersiz-yurtsuzlaşmanın paralel süreçler olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Appadurai (1990) ise Deleuze ve Guattari'ye benzer şekilde kültürel açıdan kavramı kullanmaktadır. Appadurai bu yaklaşımıyla, kalkınmış ülkelere emek göçünün bir yandan kültürel bir yersiz-yurtsuzlaşma ürettiğini, bunun da kültürleri gidilen ülkelerde ayakta tutmak için köktenci fikirleri ürettiğini iddia etmektedir. Ayrıca, bu kitlelerin yersiz-yurtsuzluğu sermaye sahiplerine teknoloji, sanat gibi alanlarda pazar imkanları açmaktadır. Kavrama dair 2000 sonrası tartışmalar daha çok teknoloji odaklı olmuştur. İnternetin yükselişiyle kavram coğrafi alanın öneminin yok olması anlamında dijitalleşme ve yeni medya çalışmalarında kullanılmıştır. Gelineen noktada ise, yersiz-yurtsuzlaşmayı mümkün kılan temel unsurlar global sosyo-kültürel akışlar, uluslararası göç ve çevrimiçi iletişim imkanlarının gelişmesidir (Van den Bos ve Nell, 2006). Mekânın temel ölçüt olmadığı bu bakış açısının bizi "metodolojik milliyetçilik"ten (Wimmer ve Glick Schiller, 2002), olayları sadece ulus-devletler düzeyinde incelemenin problemlerinden de uzaklaştıracağı iddia edilmiştir.

Farklı anlamlarıyla yersiz-yurtsuzlaşma Kürt göçleri ve Kürt sorunu ile alakalı meseleleri kavramak için kullanılmıştır (Van Bruinessen, 1998; Ayata, 2011; Van den Bos ve Nil, 2006; Ahmetbeyzade 2007 vd.) Van Bruinessen (1998) Kürt meselesinin teknolojiyle merkezsizleşmesi ve yersiz-yurtsuzlaşmasından bahsetmektedir. Buna göre, 1990'lı yıllardan itibaren Kürt medyasının oluşması, özellikle Londra'da MED TV'nin kurulması, ondan önce video kasetlerin, müzik kasetlerinin yaygınlaşarak Kürt kültürüne dair müziklerin, hikayelerin kaydedilip uluslararası dolaşıma girmesi bir merkezsizleşme ve yersiz-yurtsuzlaşma ifade etmektedir. İletişim teknolojilerinin, telefonun, uydu yayınlarının ve internetin yükselişiyle Kürt sorunu her ne kadar bölgesel bir sorun olarak kalsa da göçler vasıtasıyla Kürt hareketi merkezsizleşmiş, tüm dünyaya yayılan bir ağ haline gelmiştir (1998: 48). Van Bruinessen'e göre, radyo televizyon gibi teknolojik gelişmelerle

yersiz-yurtsuzlaşma aynı zamanda Kürtler için bir milli entegrasyon getirmiştir. Farklı aksanlara ve kültürel özelliklere sahip Kürtler birbirlerini tanıma imkânı bulmuş, etkileşim artmıştır. Müzik gibi kültürel öğelerin dolaşımının sağlanması bir milli bilincin üretilmesini desteklemiştir. Deleuze ve Guattari'nin ortaya koyduğu bakış açısıyla, göçler ve teknoloji ulus-devletlerin sansürlerini, kısıtlamalarını aşmalarını sağlayıcı bir rol oynamıştır.

Ayata (2011) ise yersiz-yurtsuzlaşmayı Kürt kültürünün coğrafi ve bölgesel mekânla olan ilişkisinin 1980'ler ve 1990'lardaki çatışmalarla ve yerinden etmelerle kopararak, göç ettikleri yerlerde yeni mekânsal ilişkilerin kurulması ile alakalı olarak kullanmıştır. Buna göre, Kürtler artık sadece anavatanlarında yaşamamaktadır, Kürt kültürü de sadece Kürdistan'da yaşanmamaktadır. Avrupa'nın büyük şehirlerinde yeni alanlar oluşmuştur, vakıf, dernek, enstitü gibi kurumlar kurulmuştur. Kürt kültürünün göç edilen ülkelere sürdürülmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu bilgilere göre anavatanın kültürel ve politik konularda merkeziliğini kısmen kaybettiği söylenebilir.

Göç Rotaları ve Ağlar

Kürtlerin 20. yüzyıldaki göçlerini üç bölümde incelenebilir: iç göç, Kürdistan bölgesinde göç ve Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'ya dış göçler. Bu göçler işçi göçü, zorunlu göçler, siyasi sığınmacılık, aile birleşimi gibi çeşitli yollarla gerçekleşmiştir.

İç göçler, Irak'ta ve Türkiye'de köy boşaltmalar sonucu ülke içindeki farklı bölgelere zorunlu göçlerle ortaya çıkmıştır. Yüksek'e göre (2016) Türkiye'de 90'lardaki köy boşaltmalar sonucu 1 milyon Kürt il merkezlerine ve Batı'daki şehirlere göç etmiştir. Buralarda işsizlik, güvencesizlik, yoksulluk, kentte ayrımcılık, dışlanma gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Köylerden gelen Kürtlerin geleneksel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılıktan kopması ve şehirlerde ucuz işçi olarak çalışmaya başlaması ekonomik ve sosyal problemlerin merkezindeki meselelerden biri olmuştur. Böylece, Kürtler'in piyasa ekonomisine bağımlılığı artmış ve kentlerde yoksul tüketiciler haline gelmişlerdir (Yükseker, 2016: 235).

Kürdistan bölgesindeki göçü dış göç olarak ele almamakla beraber iç göçün de dışında ayrı bir kategoride değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim Kürdistan bölgesi Kürtlerin nezdinde bir bütünlüğe sahiptir. Sınır ötesi akrabalık bağlarının ve ekonomik bağların da etkisiyle bölgesel geçişler oldukça fazla olmuştur. Wahlbeck'in çalışmasına göre (1999: 7), bazı Kürtler ulus-devletleri anmadan 'Kuzey

Kürdistan' diye Türkiye'yi, Güney Kürdistan diye Irak'ı ve Doğu Kürdistan olarak İran'ı anmaktadırlar. Buradan Kürtler için bölgenin bir bütünlük arz etmekte olduğu görülmektedir.

Kürt gruplar, devletlerin kendi aralarındaki çatışmalarından etkilenerek ve bu çatışmaları etkileyerek, 1970'lerden beri dört ulus devlet arasında göç akımları oluşturmuşlardır. Bu hareketlilik bir yandan onların Kürtlük bağlarını kuvvetlendirirken, diğer yandan iç bölünmeleri getirmiştir. Kendi aralarında politik uyuşmazlıklar ve çıkar çatışmaları yaşamışlardır. Örneğin, Irak'taki KDP, Türkiye ile ilişkiler kurduğunda, Türkiye'deki Kürt hareketi bundan olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla, ulus devletler Kürt siyasi hareketi içerisinde ayrıştırıcı, sınır çizici bir unsur olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, coğrafi mekânın önemini yitirmediğini, yersiz-yurtsuzlaşmanın kısmi olduğu söylenebilir. Bir yandan bütüncül küresel bir Kürt hareketinden bahsederken, bir yandan da ulus devletlerin hala etkili olduğunu, Kürt nüfusun hala büyük oranda Kürdistan'da yoğunlaştığını kaydetmek gerekmektedir.

Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'ya yapılan Kürt göçlerinde ise işçi göçü ve siyasi sığınmacılık ön plandadır. Avrupa'ya işçi göçleri 1960'larda savaş sonrası kalkınmakta olan Avrupa sanayisindeki işçi açığıyla ilişkilidir. Türkiye'de ise 1950'lerden itibaren tarımda makineleşme ile işgücü ihtiyacının azalmıştır. Bunun neticesinde işçi göçü anlaşmalarıyla bu nüfus Avrupa'ya yönlendirilmiştir. İlk Anlaşma 1961'de Batı Almanya ile yapılmış, ardından Avusturya, Belçika, Hollanda gibi ülkelerle devam etmiştir. Ardından gelen aile birleşimleri ile göçler devam etmiştir. Ayrıca kaçak göç ve siyasi sığınmacılıkla da akım devam etmiştir. Van Bruinessen (1999) 1970'lerden itibaren Avrupa'ya göç etmeye başlayan birinci kuşak göçmen Kürtlerin Türk kimliğini benimsemiş Kürtler olduklarını ifade etmektedir. Buna göre, Avrupa'da 80 sonrası siyasi Kürt sığınmacılarla Kürt kimliği ön plana çıkmıştır. Bu göçmenlerle etkileşimin neticesinde ikinci kuşak Kürtler daha politik olmuştur; böylelikle birinci kuşağın da "Kürtlüklerini keşfettikleri" (Bruinessen 1999) iddia edilmektedir.

Kürt göçmen nüfusun tam sayısına dair veri olmasa da 1990'ların ilk yarısında bazı tahminler yapılmıştır. Buna göre, Fransa'da 60 bin, Hollanda'da 30-40 bin, Avusturya'da 20-30 bin, İngiltere'de 20 bin, İsviçre'de 15-20 bin, İsveç'te 16-18 bin, Danimarka'da 12-13 bin ve Belçika'da 10 bin kadar Kürt (Wahlbeck, 1999: 62) yaşamaktadır. Günümüzde ise, Avrupa'daki Kürt diasporasının 2 milyona yaklaştığı tahmin edilmektedir ("The Kurdish population", 2017).

Bu ülkelerden İsveç, eğitilmiş Kürt sığınmacıların en çok tercih ettiği ve en kolay kabul edildiği ülke konumundadır. Anadilde eğitim ve basın yayın imkanlarının geniş olması bunun sebepleri arasında gösterilmiştir (Van Bruinessen, 1998: 45). Almanya’da ise politik olmayan Kürt göçmenler ağırlıkta olmasına karşın, PKK’nın en güçlü olduğu ülke durumundadır. Finlandiya’da ise yıllık sığınmacı kotasını doldurmak için Türkiye’deki Iraklı Kürtler kabul edilmiştir. İngiltere göçmenliğe kabul edilmenin çok zor olduğu bir ülke olmasına karşın, prosedürlerin o dönemde daha kolay ve ucuz olması sebebiyle tercih edilmiştir (Wahlbeck, 1999: 55).

Aktörler: Devlet Politikaları, Organizasyonlar, Kişiler

Kürt göçlerini yönlendiren, etki eden aktörlerin başında ulus devletler gelmektedir. Örneğin, Türk ve Irak devletleri köy boşaltmalarla nüfusu başka yerlere yayarak Kürt hareketinin örgütlenmesini engellemeyi amaçlamışlardır. Ancak bunun bir sonucu olarak Batı’ya göçler artmış ve Kürt sorunu uluslararasılaşmıştır (Ayata, 2011). Göçler sonucu kurulan Kürt diasporası, Avrupa ve Amerika’da devletleri sorunlara dahil olmaya itmiştir (Bruinessen, 1999). Van Bruinessen’e göre, günümüzde Kürt meselesi uluslararası bir sorundur ve Kürtler Batılı devletlerin kendi lehlerine bu meseleye karışmaları için lobi faaliyetleri yapmaktadır. Öte yandan, Eccarius-Kelly’e göre (2002; 2008) ise Batılı ülkelerle çıkar ortaklıkları Kürt diasporasının gelişmesini sağlamıştır. Buna göre, Kürtler ulusaşırı fırsatları kullanan bir gruptur. Bu çalışmaya göre diğer diasporalara göre Kürtlerin daha iyi politik ilişkilerinin olması, Türkiye’nin Avrupa birliğine adaylık sürecindeki sorunları, bilhassa azınlık ve insan hakları meseleleri hakkında Avrupalı siyasetçilerin çıkarlarıyla birleşiyor olmaları sebebiyledir. Bu görüşe göre, diasporayı güçlü kılan temel unsur Kürt sorununun politik bir araç olarak Avrupalı devletler ve siyasetçiler için kullanışlı bir mesele olmasıdır. Burada, Kürt diasporasının etkili bir aktör olduğunu ifade ederken, onu etkili bir aktör olarak ortaya çıkaran siyasi bir zeminin varlığını vurgulanmıştır. Buna göre, Avrupa devletleri ve siyasetçileri de Kürt göçlerinde ve entegrasyonunda önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil Kürt organizasyonları da bir başka önemli aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürtçeyi korumak, geliştirmek, standardize etmek, Kürt kültürünü korumak amaçlı olarak kurulan Kürt enstitüleri, aynı zamanda Kürt lobileri olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. İlk organizasyon olan Paris Kürt Enstitüsü 1983 yılında açılmıştır. Ardından 1989’da Brüksel’de, 1994’te Berlin’de, 1996’da Moskova’da ve Washington DC’de Kürt enstitüleri açılmıştır. 1997 yılında ise Stockholm’de

bir Kürt kütüphanesi açılmıştır (Van Bruinessen, 1999b). Hem göçmen Kürt nüfusun yoğun olduğu, hem de siyasi gücün bulunduğu uluslararası politik merkezler olan şehirler seçilmiştir. Kürtçe yayınlanan kitap ve dergilerin sayısı enstitülerdeki faaliyetlerle artmıştır. Dil dersleri ile pek çok kişiye Kurmançi Kürtçesi öğretilmiştir.

Kürtçe yayın yapan MED TV'nin 1995 yılında Londra'da kurulması da dil konusundaki bilinci yükselten ve standardizasyon getiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Van Bruinessen, 1999b). MED TV, PKK bağlantılı milliyetçi Kürtlerin yönettiği bir yapı olmasına karşın Kürtler arasındaki görüş farklılıklarını gözeterek programlar düzenlenmesine önem vermiştir (Van Bruinessen, 1999b; Hassanpour, 2007). Türkiye hükümeti kanalı PKK sözcüsü olmakla suçlayarak kapatılması için mücadele etmiştir. Öte yandan Kürtçe yayınlara ulaşmak isteyen Kürt halkı başka uydular üzerinden Kürtçe kanalları izlemeye başlamışlardır. Bir şekilde bu kanalları izlemenin önüne geçemeyen Türkiye Cumhuriyeti, 2009 yılında Kürtçe yayın yapan bir kanal kurarak bir anlamda alternatif bir mecra kurmuş ve Kürt halkını kendi bakış açısıyla ortak bir noktada buluşturmayı amaçlamıştır. Günümüzde Irak'ta, İran'da, Suriye'de ve Avrupa'da Kürtçe yayın yapan onlarca televizyon kanalı bulunmaktadır. Boschele ve Aysel (2016: 46)'in de ifade ettiği üzere devletler muhalif medyayı engelleyemediği durumda ona alternatif olarak kendi kanallarını kurmuştur.

Kürtçe basın ve yayın imkanlarının, dil kurslarının ve dil ile alakalı çalışmaların artmasının bir sonucu olarak buralarda kullanılan Kurmançi Kürtçesinin yaygınlaştığı kaydedilmiştir (Van Bruinessen, 1999b). 2006 yılında Kurmançi konuşan sayısının 15-17 milyon kadar olduğu tahmin edilmiştir (Thackston, 2006: vii). Burada göçlerin sadece asimilasyon değil kültürel canlanma da ürettiği görülmektedir.

Önemli Kürt organizasyonlarından biri 1995'te kurulan Sürgündeki Kürt Parlamentosu'dur (Galletti 1999). Brüksel'de Türkiye Kürtleri tarafından kurulmuş olan parlamentoda Iraklı ve İranlı Kürtler azınlıkta olmuştur. Türkiye'de siyaset yasağı olan Kürt siyasetçiler siyasi faaliyetler yürütmeye burada devam etmişlerdir (Ergil 2000, s.129).

Kürt partilerinin de önemli roller oynadığını belirtmek gerekmektedir. Wahlbeck (1999) çalışmasında, Kürt partilerinin komünist partiler olması ve komünist parti geleneğinin de politik ve apolitik tüm organizasyonları kendisine bağlayan bir politik kültürünün olmasını önemsemiştir. Sonradan kurulan milliyetçi Kürt partilerinin de bu yapıyı miras aldıkları iddia edilmiştir (Wahlbeck, 1999: 42-43;

Sheikhmous, 1995). Başlarda anti-empyralist ve anti-kolonyal vurgunun öne çıktığı Kürt partilerinden Marksist bir parti olarak kurulmuş olan PKK'nın bu vurgusunun 90'larda azaldığı kaydedilmiştir (Wahlbeck, 1999: 45). İran'daki Komala partisi de İran Komünist Partisi'nin bir uzantısı gibi görülmüştür (Wahlbeck, 1999: 57).

Kürt siyasi hareketleri için Kürt diasporasının ve Batı'da etkili siyasi lobiler kurmanın öneminin büyük olduğunu 1980 darbesi sonrası Avrupa'ya temsilciler göndermiş olmasından, anavatanlarında siyaset yasağı olanların Avrupa'da siyaset imkanları aramasından anlaşılabilir. Türkiye'ye ve Irak'a Avrupa üzerinden baskı yapmanın oldukça etkili olduğunu farkında olan Kürt hareketi buralarda ciddi finansal kaynakları ve insan kaynağını geliştirme, eğitim gibi alanlara yatırımlar yapıp sivil organizasyonlar kurmuştur. Sosyal ağlar, devletlerle ilişkiler, medya, sivil toplum örgütleri gibi konularda gelişerek güçlenmiştir.

SONUÇ

20. yüzyıldaki Kürt göçleri hem Kürt toplumunu hem de Kürtlerin politik gücünü ve imajını dönüştürmüştür. Bütün bu süreçlerle, Kürt meselesi ulus devletlerin bir etnik gruptan vatandaşıyla yaşadığı bir çatışma, bir toprak yahut bağımsızlık meselesi olmaktan öteye gitmiştir. Bir devletin iç sorunu yahut bölgesel bir sorun olmaktan da büyük oranda çıkmıştır. Bilhassa Avrupalı devletlerin de dahil olduğu küresel bir sorun haline gelmiştir.

Sonuçlardan biri anavatanın merkeziliğini kısmen kaybetmesidir. Özellikle 1980'li ve 90'lı yıllarda siyasi sığınmacı olarak giden Kürtler, işçi olarak Avrupa'ya 1970'lerde göç etmiş olan Kürtleri de politize etmiştir. Nüfusa baktığımızda Kürt nüfusun hala çok büyük bir kısmının Kürdistan'da yaşadığını görüyoruz ancak siyasi açıdan Avrupa'da yaşayan kesimin kurdukları organizasyonlar vasıtasıyla hem Kürtçe dili ve edebiyatı için, hem de Kürt siyasi hareketlerinin politik güç elde etmesi için siyasi ilişkiler kurup propaganda yaparak çok kritik ve tüm Kürtleri etkileyen neticeler elde etmişlerdir.

Kürt göçleri basit bir asimilasyonla sonuçlanmamıştır, sürecin oldukça çeşitli neticeleri getirdiği görülmüştür. Avrupa, Kürt kimliğinin ve dilinin yeniden canlandırılması için önemli çalışmalara ev sahipliği yapan bir yer olmuştur. İç entegrasyonu yükselen Kürt kimliği ve kültürüyle birlikte Kürtçe de standardize edilmiş, Kürt edebiyatı gelişmiştir. Van Bruinessen'in "Kurmançi Kürt kültürünün rönesansı" (1999) olarak ifade ettiği bu süreçte Avrupa'ya yaşanan göçlerin payı büyük olmuştur.

Kürt göçlerinin Kürtlere sağladığı iç entegrasyon ulus-devlet yapısının sınırlayıcılıklarını aşan, ulusaşırı nitelikte olmuştur. Kürt enstitüleri, Kürt parlamentosu ve Kürtçe yayın yapan kanallar gibi yapılar ulusaşırı alanlar olarak buna katkı sağlamıştır. Bilhassa Kürtçe TV ve radyo kanalları gibi iletişim araçlarının kullanılmasına başlanmasının ve yaygınlaşmasının Kürtlerin kendilerini daha bütün olarak görmelerini sağlayan etkilerinin olduğu söylenebilir. Öte yandan, ulus-devletlerin etkisinin tamamen aşamadığını da görmekteyiz. Hem anavatanlarındaki hem de göç etmiş olan pek çok Kürt, yaşadıkları politik sorunlara ulus-devletler bazında çözümler aramaya, lobi faaliyetlerini Türkiye, İran, Suriye ve Irak hükümetlerini kendi çıkarlarına kararlar almaları yönünde baskılamak için kullanmaya devam etmişlerdir. Mevcut durumda ulus-devletlerin kararlarının Kürtler ve iç entegrasyonları üzerinde etkisi olduğu, ancak kısmen aşılabildiği söylenebilir.

Eccarius-Kelly'nin çalışmasında yukarıda bahsedildiği üzere Kürtler kendilerini bir bütün olarak, tek millet olarak görme eğiliminde olmuşlardır, ama ulus-devletlerle yaşadıkları çatışmalarda iddia ettikleri kadar bütün olamamışlardır. Politik çıkar ve görüş farklılıkları farklı Kürt grupların çatışmalarına neden olmuştur. Örneğin, Irak'taki Kürt liderler ile PKK ve Komala gibi grupların çıkarları çoğu kez çatışmıştır. Bazı Kürtlerin ulus-devletlerle karşı silahlanması, diğerlerinin yaşadıkları ulus-devletlerin içerisinde siyasi faaliyetlerini sürdürme yoluna gitmeleri görüş farklılıklarını derinleştirmiştir.

Son olarak, Kürtler yoğun göçmen hareketlilikleriyle sadece anavatanlarında yaşayan Kürtler üzerinde değil, Türk, Arap ve İranlıların da kaderi üzerinde etkiler yapmışlardır. Diaspora ve lobiler vasıtasıyla Avrupa Birliği üzerinden Türkiye ve Irak'ı baskılama çabaları, Türkiye'nin AB üyelik sürecinin en zorlu kısımlarından birinin hep Kürt meselesi olması bu sürecin neticesi olmuştur.

Girişte de belirtildiği gibi çalışmanın 1970'lerden 2000'lere dek olan süreci kapsamaması bir sınırlılıktır ve göçlerin ve diasporalaşmanın daha belirgin olduğu dönemler olmaları gerekçesiyle literatüre bağlı olarak oluşmuştur. Bu çalışmanın konuya dair farklı dönemlerin ve olayların ele alınacağı ileri çalışmalar için bir zemin oluşturması hedeflenmiştir. Irak'ta Saddam Hüseyin sonrası dönemde Kürdistan bölgesel yönetiminin tanınması, 2011'de başlayan Suriye iç savaşının ve 2013'te başlayan Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ile yaşanan çatışmaların yeni göçler üretmesi neticesinde Kürtlerin ve bölgedeki diğer halkların yaşam koşulları ve göçmenlik durumları hem antropolojik olarak hem de teorik açıdan açığa çıkarılmaya ve incelenmeye muhtaçtır. Uzun yıllardır göçmen krizlerine sahne olan bölgede göçmenlerin ekonomik, siyasi, toplumsal ve psikolojik durumları üzerine;

nasıl kültürlerini ve bağlarını devam ettirdikleri, buna uygun koşullar bulup bulamadıkları, iletişim araçlarını nasıl kullandıkları, mesken ülkelere entegrasyonlarına bunların ne kadar etkisi olduğu gibi sorulara cevap aranacak ileri çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyzade, C. (2007). Negotiating silences in the so-called low-intensity war: the making of the Kurdish diaspora in Istanbul. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 33(1), 159-182.

Akkaya, A. H. (2012). Kurdish diaspora: creating new contingencies in trans-national space. In *Identities in transition*(pp. 57-68). Inter-Disciplinary Press.

Appadurai, A. (1990). *Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy*. Sage.

Atmaca, M . (2018). Change and Continuity in the Perception of the Kurdish Lands in European and Ottoman Sources. *The Journal of Mesopotamian Studies* , 3 (1) , 77-93 . Retrieved from <http://jms.artuklu.edu.tr/en/issue/31490/376702>

Alinia, M. (2004). Spaces of Diasporas. Kurdish identities, experiences of otherness and politics of belonging (PhD Thesis). Göteborg University Sociology Department.

Ayata, B. (2011). *The politics of displacement: a transnational analysis of the forced migration of Kurds in Turkey and Europe*(Doctoral dissertation, Johns Hopkins University).

Basch, L. G., N. Glick Schiller and C. Szanton Blanc (1994) *Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states*, New York: Gordon & Breach.

Baser, B. (2011). Kurdish diaspora political activism in Europe with a particular focus on Great Britain. *Diaspora dialogues for development and peace project*. Berghof Peace Support, Berlin Google Scholar.

Beck-Gernsheim, E. (2011). The marriage route to migration: of border artistes, transnational matchmaking and imported spouses. *Nordic Journal of Migration Research*, 1(2), 60-68.

Berkowitz, L., & Mügge, L. M. (2014). Transnational diaspora lobbying: Europeanization and the Kurdish question. *Journal of Intercultural Studies*, 35(1), 74-90.

Blatte, A. (2003). The Kurdish movement Ethnic mobilization and Europeanization. Paper presented at the EUSA 8th International Biennial Conference, Nashville, Tennessee.

Boschele, F. A., & Aysel, A. Y. (2016). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'de Çokkültürcü Medya ve TRT Kürdi. *İnsan ve İnsan*, 3(9).

Bozarsan, H. (2011). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El Kaide'ye*. İletişim Yayınları.

Criss, N. B. (1995). The nature of PKK terrorism in Turkey. *Studies in Conflict & Terrorism*, 18(1), 17-37.

Çağlayan, S. (2011). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (17).

Eccarius-Kelly, V. (2002). Political movements and leverage points: Kurdish activism in the European diaspora. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 22(1), 91-118.

Eccarius-Kelly, V. (2008). The Kurdish conundrum in Europe: political opportunities and transnational activism. In *Migration and Activism in Europe since 1945* (pp. 57-80). Palgrave Macmillan, New York.

Ergil, D. (2000). The Kurdish Question in Turkey. *Journal of Democracy*, 11(3), 122-135.

Fondation Institut Kurde de Paris. (2017, Ocak 12). The Kurdish Population. Retrieved from: www.institutkurde.org

Galletti, M. (1999). The Kurdish Issue in Turkey. *The International Spectator*, 34(1), 123-134.

Gunes, C. (2016). Kurdish political activism in Turkey: An overview. *Kurdish issues: Essays in honour of Robert W. Olson*, 80-105.

Gunter, M. M. (1993). A de facto Kurdish state in Northern Iraq. *Third World Quarterly*, 14(2), 295-319.

Harvey David (1989), *The Condition of Postmodernity*, Oxford, Blackwell Publishing.

İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2012). Türkiye'de düzensiz göç. *Uluslararası Göç Örgütü Türkiye*.

King, D. E. (2005). Asylum seekers/patron seekers: interpreting Iraqi Kurdish migration. *Human Organization*, 64(4), 316-326.

Kirişçi, K., & Winrow, G. M. (1997). *The Kurdish question and Turkey: An example of a trans-state ethnic conflict*. Psychology Press.

Kreyenbroek, P. G., & Sperl, S. (Eds.). (2005). *The Kurds: a contemporary overview* (Vol. 4). Routledge.

Mann, M. (1997). Has globalization ended the rise and rise of the nation-state?. *Review of international political economy*, 4(3), 472-496.

McDowall, D. (1996). *The Kurds* (No. 4). Minority Rights Group International Report.

McDowall, D. (2003). *Modern History of the Kurds*. IB Tauris.

McDowall, D. (2005). *The Kurdish question: a historical review*. In *The Kurds: a contemporary overview* (pp. 17-34). Routledge.

Natali, D. (2005). *The Kurds and the state: Evolving national identity in Iraq, Turkey, and Iran*. Syracuse University Press.

Özbay, F., & Yücel, B. (2001). Türkiye’de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı. *Nüfus ve kalkınma-goc, egitim, demokrasi, yasam kalitesi*, 1-47.

Özdemir, E. (2016). Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye’ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991) An Example of Crisis From The Point of Turkish Foreign Policy: I. Gulf War and Iraqi Kurdish Asylum Seekers Who Came to Turkey (1991). *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1), 3.

Özkul, D. (2016). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni, Bir Paradigma. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. Gülfer Ihlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner) içinde. İletişim Yayınları.

Papadopoulou, A. (2004). Smuggling into Europe: transit migrants in Greece. *Journal of Refugee Studies*, 17(2), 167-184

Papastergiadis, N. (2018). *The turbulence of migration: Globalization, de-territorialization and hybridity*. John Wiley & Sons.

Ridder, H. G. (2017). The theory contribution of case study research designs. *Business Research*, 10(2), 281-305.

Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return. *Diaspora: A journal of transnational studies*, 1(1), 83-99.

Scholte, J. A. (2008). Defining globalisation. *World Economy*, 31(11), 1471-1502.

Thackston, W. M. (2006). *Kurmanji Kurdish:-A Reference Grammar with Selected Readings*. Renas Media.

Van Bruinessen, M. (1992). *Kürdistan üzerine yazılar*. İletişim Yayınları.

Van Bruinessen, M. (1998). Shifting national and ethnic identities: The Kurds in Turkey and the European diaspora. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 18(1), 39-52.

Van Bruinessen, M. (1999a). The Kurds and Islam, Working Paper no. 13, Islamic Area Studies Project, Tokyo, Japan.

Van Bruinessen, M. M. (1999b). The Kurds in movement: Migrations, mobilisations, communications and the globalisation of the Kurdish question, Working Paper no. 14, Islamic Area Studies Project, Tokyo, Japan.

Van Bruinessen, M. M. (2000). Transnational aspects of the Kurdish question. European University Institute, Florence.

Van Bruinessen, M. (2013). Kurds and the City. *Joyce Blau, l'éternelle chez les Kurdes, Paris: Institut Kurde de Paris*, 273-95.

Van den Bos, M., & Nell, L. (2006). Territorial bounds to virtual space: transnational online and offline networks of Iranian and Turkish–Kurdish immigrants in the Netherlands. *Global Networks*, 6(2), 201-220.

Wahlbeck, Ö. (1998). Transnationalism and diasporas: the Kurdish example. Paper presented at the ISA XIV. World Congress of Sociology, Montreal.

Wahlbeck, Ö. (1999). Kurdish diasporas: a comparative study of Kurdish refugee communities. Springer.

Wardle, H. (2002) 'Ambiguation, disjuncture, commitment: a social analysis of Caribbean cultural creativity', *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 8, 493–508.

Wimmer, A., & Glick Schiller, N. (2002). Methodological nationalism and beyond: nation–state building, migration and the social sciences. *Global networks*, 2(4), 301-334.

Yavuz, M. H. (1998). A preamble to the Kurdish question: The politics of Kurdish identity. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 18(1), 9-18.

Yazar Yılmaz, A. (2015). *Kürt mülteciler ve mülteci öznenin politik kimliği* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü).

Yengin, D. (2017). İletişim Çalışmalarında Araştırma Yöntemleri ve Uygulamaları. *İstanbul: Der Yayınları*.

Yiğit, S. (2016). *1980-88 İran-İrak savaşı ve Irak Kürtlerine etkileri* (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Yükseker, D. (2016). Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dayanışma: 1990'lardaki Zorla Göçün Sonuçları. *Küreselleşme Çağında Göç* (ed. S. Gülfer Ihlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner) içinde. İletişim Yayınları.